

ГУБЕРНСЬКІ СТАРОСТИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1918 Р.: МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЙ

Важливою частиною вивчення історії є звернення до особистісного чинника. Так, при дослідженні подій Української революції 1917-1921 рр., важливо з'ясувати діяльність, зокрема, очільників місцевих управлінських структур у регулюванні суспільних процесів та вплив на неї їхнього походження, освіти, суспільного статусу тощо. В Українській Державі гетьмана П. Скоропадського це були губернські, окружні, повітові старости та міські отамани. У різній мірі біографії окремих з них вивчали В. Галатир і В. Лозовий¹, В. Голобородько², С. Доленга³, Д. Дорошенко⁴, С. Дегтярьов⁵, О. Мокієнко⁶, Г. Лазаревський⁷, М. Литвин і К. Науменко⁸, Ю. Назарук⁹, Р. Пиріг¹⁰, О. Прищепа¹¹, І. Ратушняк¹², В. Ревегук¹³, В. Савченко¹⁴, Т. Харченко¹⁵, І. Ярмошик¹⁶ та інші. Зазначена стаття є спробою подати відомості про основні етапи діяльності очільників губерній Української Держави 1918 р.

Після перевороту 29 квітня 1918 р. невідкладним завданням нової влади під проводом П. Скоропадського стало реформування управління регіонами. 2 травня 1918 р. було вирішено залишити «по одному цивільному комісару і по одному військовому коменданту у кожній губернії і у кожному повіті», але назви самих очільників місцевих адміністрацій встановити за допомогою давньої української термінології. Влада зупинилася на назві старост, що відбивала певну давньоруську традицію і була розрахована на сприйняття селянами у якості близького і зрозумілого елемента владної

¹ Галатир В. В., Лозовий В. С. Місцеві органи державної влади гетьманату в Правобережній Україні (квітень – грудень 1918 р.). – Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2015. – 380 с.

² Голобородько В. Олександрієць Семен Піщевич: історичний портрет на зламі епох. // Між Бугом і Дніпром. Кропивницький, 2019. № 11. С. 128-128.

³ Доленга С. Скоропадщина. Варшава: Накладом Модеста Куницького, 1934. 176 с.

⁴ Дорошенко С. В. Історія України 1917-1923 рр. Том II. Українська Гетьманська Держава 1918 року. – Ужгород: Друкарня «Свобода», 1930. 423+LXXXVI с.

⁵ Дегтярьов С. І. Державні інституції та чиновники періоду гетьманату П. Скоропадського (нарис з історії органів влади й управління Української Держави 1918 р.). Суми: Сумський державний університет, 2018. 168 с.

⁶ Мокієнко О. А. Земське самоврядування та гетьманська адміністрація на Херсонщині в 1918 р.: проблеми взаємовідносин. // «Минуле і сучасність: Таврія. Херсонщина. Каховка»: зб. матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної краєзнавчої конференції (14-15 вересня 2018 р.). Каховка-Херсон, 2018. С. 100-103.

⁷ Лазаревський Г. Гетьманщина. // За державність. Каліш, 1930. Вип. 2. С. 197-216.

⁸ Литвин М. Р., Науменко К. Є. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірали. Л.; Харків: «Видавництво Сага», 2007. 244 с.

⁹ Назарук Ю. С. Адміністративно-управлінська діяльність Олександра Скорописа-Йолтуховського в Україні (1918-1919 рр.). // Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Кам'янець-Подільський, 6-7 жовтня 2009 р. Кам'янець-Подільський, 2009. С. 291-301.

¹⁰ Пиріг Р. Я. Донбас у складі Української гетьманської держави (травень–листопад 1918 року). К.: Інститут історії України, 2014. 41 с.

¹¹ Прищепа О. Із життя Дмитра Андро в Рівному. // Вечірне Рівне. 1997. 7 червня. С. 10.

¹² Ратушняк І. І. Законодавчі основи реформування місцевих адміністрацій в Україні в добу гетьманату 1918 р. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вінниця, 2017. Вип. 25. С. 91-97.

¹³ Ревегук В. Я. Полтавщина в добу української революції 1917-1920 рр. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2002. 188 с.

¹⁴ Савченко В. А. Павло Скоропадський – останній гетьман України. Харків: Фоліо, 2008. 380 с.

¹⁵ Харченко Т. Реформування органів місцевої адміністративної влади за доби гетьманату П. Скоропадського (1918 р.) // Національна Академія Наук України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. Наукові записки. Серія: Політологія і етнологія. Полтава, 1999. Вип. 9. С. 48.

¹⁶ Ярмошик І. І. Становлення місцевих органів державної влади Волинської губернії в період Гетьманату (травень-грудень 1918 р.). // Матеріали XI Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 264-272.

ієрархії. На законодавчому рівні запровадження посад губернських і повітових старост запровадили 16 травня 1918 р.¹⁷ Поступово, контрольно-розпорядчі функції губернських старост були суттєво розширені. Р. Пиріг зауважив, що вони «отримали повноваження ширші за права колишніх царських губернаторів: проведення обшуків, арештів, вислань терміном до двох років, в тому числі й за межі України»¹⁸. Розширення повноважень здійснювалося для забезпечення важелів впливу під час реалізації гетьманської внутрішньої політики. У цій царині ситуація була особливо складною через наслідки Першої світової війни, військового конфлікту з Радянською Росією, прибуття з останньої біженців тощо.

За підбір керівного складу місцевого управління відповідав заступник міністра внутрішніх справ М. Воронович, проросійськи налаштований політик правого спрямування, один із лідерів Київського обласного союзу земельних власників¹⁹. Він висловлював негативне ставлення до українських функціонерів часів Центральної Ради: «Російські люди, вступаючи у центральні й місцеві установи України, придали б і російську фізіономію цим установам, не довелось б тримати в них недоуків-самостійників», стверджував²⁰. Внаслідок такого підходу головами адміністрацій призначалися прихильники ідеології правого спрямування, на відміну від часів Центральної Ради, коли місцеві керівники були соціалістичними діячами²¹. У більшості своїй старости були людьми консервативних переконань. Нових чиновників об'єднували такі принципові засади, як встановлення порядку і відновлення приватної власності²². «...Підтримували гетьмана і його уряд лише ті елементи українського громадянства, для яких найдорожчою уявлялись державність, лад і порядок сам по собі, а не конче в українській національній формі, для яких самостійність України уявлялась одиноким порятунком, а не сталим національним ідеалом. І саму державу українську розуміли вони в широкому територіальному розумінні, а не стисло національному. ...» – констатував Д. Дорошенко²³.

Процес призначення на посади губернських старост, яких гетьман назвав «господарями губерній», зайняв півтора місяця²⁴.

На посади адміністраторів призначались особи, лояльні до влади, з вищою освітою і досвідом обіймання адміністративних або командних посад. Окремі управлінці у минулому були вищими російськими службовцями регіонального рівня (І.

¹⁷ Ратушняк І. І. Законодавчі основи реформування місцевих адміністрацій в Україні в добу гетьманату 1918 р. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вінниця, 2017. Вип. 25. С. 91-97. С. 92.

¹⁸ Пиріг Р. Реставраторські тенденції у внутрішній політиці Української Держави (квітень–грудень 1918 року) // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. Збірник наукових статей. К., 2012. Вип. 8. С. 80-98. С. 90-91.

¹⁹ Пиріг Р. Я. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір. К.: Інститут історії України НАН України, 2016. 518 с. С. 377-378.

²⁰ Пиріг Р. Я. Діяльність Федора Лизогуба щодо організації роботи уряду Української Держави (травень-листопад 1918 р.). // УДЖ. 2011. № 5. С. 61-80. С. С. 72.

²¹ Леміжанська О. Трансформація органів місцевого самоврядування: від Тимчасового уряду до Української Держави (березень 1917 – грудень 1918 рр.). // Проблеми вивчення історії української революції 1917-1921 років. Зб. наук. ст. К., 2012. С. 163-176. С. 168.

²² Калитко С. Л., Кравчук О. М. Правовий статус губернських і повітових старост Української Держави П. Скоропадського // Соціальна історія. Науковий збірник. - К., 2011. – Вип. VII. – С. 48-57. С. 50.

²³ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. Том II. Українська Гетьманська Держава 1918 року. – Ужгород, 1930. – С. 86.

²⁴ Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ–Філадельфія, 1995. С. 159.

Чарторижський, С. Шидловський), військовими (П. Андріанов, В. Федоренко, П. Залеський і І. Черніков). Більшість гетьманських адміністраторів губернського рівня мали військову освіту, служили, а згодом – працювали земськими діячами. За соціальною приналежністю вони були місцевими поміщиками²⁵.

У певній мірі це теж була данина російській імперській традиції, коли земельні власники розглядалися як втілення «в собі й адміністраторів, і батьків-опікунів місцевого селянства»²⁶. Фактична передача регіональної влади поміщикам, зауважував Р. Пиріг, була «принциповою помилкою гетьмана»²⁷. Річ у тім, що «в такий спосіб незакінчені суперечки, суперечки за землю поміж зазначеними великими земельними власниками та українськими селянами мали-ж вирішувати самі-ж позивачі в цій справі»²⁸. Лише окремі з них, зокрема, Харківський і Подільський губернські старости (П. Залеський і С. Кисельов) усвідомлювали необхідність здійснення поміркованої аграрної реформи.

Загалом, такі призначення викликали хвилю нарікань з боку лівих сил, які звинуватили гетьмана у формуванні адміністративного апарату з реакціонерів. Один з сучасників писав, що в тогочасних українських державних установах позасідали колишні царські урядовці, що хмарою поназ'їжджалися з Росії, було відновлено дореволюційну поліцію у вигляді Державної варті, а самоврядування, сформоване за Центральної Ради, ліквідовано і повернено довоєнне²⁹. Як відзначав О. Удовиченко, гетьманські службовці «в силу своїх русофільських тенденцій, дивились на Україну, як на плацдарм для формування антибільшовицьких сил»³⁰.

Згодом критично оцінював місцевих адміністраторів П. Скоропадський³¹. У спогадах, колишніх земських діячів на державній службі П. Скоропадський вважав недостатньо готовими до «творчої роботи в момент революційної кризи ... »³². Те, що окремі працівники адміністративного апарату і загалом російська інтелігенція в Україні не були прихильниками української самостійності, та й України «хоча б з деякою культурною автономією» на думку П. Скоропадського стало одним із чинників поразки гетьманату³³. Однак, як згадував гетьман, він був змушений призначати таких особистостей на державну службу, оскільки вони «знали техніку справи»³⁴.

Серед перших заходів старост були накази про повернення поміщикам землі та розграбованого майна. Їх, зокрема, оприлюднили 12 травня 1918 р. Волинський губернський староста³⁵, 14 травня – Харківський³⁶ і Херсонський³⁷, 20 травня –

²⁵ Дорошенко Д. Історія України... С. 91, 92.

²⁶ Лазаревський Г. Гетьманщина. // За державність. 2. С. 197-216. С. 209.

²⁷ Пиріг Р. Реставраторські тенденції у внутрішній політиці Української Держави (квітень–грудень 1918 року) // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. Збірник наукових статей. К., 2012. Вип. 8. С. 91.

²⁸ Лазаревський Г. Гетьманщина. // За державність. 2. С. 197-216. С. 209.

²⁹ Стефанів З. Українські збройні сили 1917-1921 рр. – Б. м.: СУВ., 1947. Ч. 1. 119 с. С. 97.

³⁰ Удовиченко О. Україна у війні за державність. Вінніпег, 1954. С. 41.

³¹ Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ–Філадельфія, 1995. С. 158, 183.

³² Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ–Філадельфія, 1995. С. 163.

³³ Скоропадський П. Украина и Россия // Столичные новости. 1998. 28 апреля-5 мая.; Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ–Філадельфія, 1995. С. 48.

³⁴ Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ–Філадельфія, 1995. С. 159.

³⁵ Тимошук О. В. Охоронний апарат Української Держави 1918 р. (квітень-грудень) – Харків: Вид-во Університету внутрішніх справ, 2000 – 464 с. – С. 86.

Київський³⁸, 25 травня – Полтавський³⁹, 1 червня – Подільський⁴⁰. Також видавалися накази про здачу населенням зброї, наприклад, Харківський губернський староста (19 червня 1918 р.)⁴¹, Херсонський (4 липня)⁴², Катеринославський (12 липня)⁴³. Однак власних силових підрозділів для забезпечення виконання цих наказів було недостатньо. Адміністратори змушені були звертатися до австро-угорських і німецьких частин за підтримкою. У значній мірі цей процес пришвидшували поміщики, які постраждали від аграрної революції. Вони особисто зверталися до командирів підрозділів Центральних держав, дислокованих в Україні. Дії загонів у селах по відновленню власності і обеззброєнню населення, відомі як карні експедиції. Адміністратори прагнули певним чином врегулювати їх діяльність. Так, про це йдеться у циркулярах повітовим старостам Херсонського губернського старости від 14 травня⁴⁴, Харківського – від 2 червня⁴⁵ та Подільського – від 18 червня.⁴⁶ У липні 1918 р. у канцелярії Київського губернського старости була підготовлена «Інструкція для начальників отрядів, котрі командуються в повіт для встановлення ладу»⁴⁷. Втім, німецькі та австро-угорські підрозділи при таких рейдах, зазвичай переслідували власні матеріальні інтереси, накладали на селян різні контрибуції, здійснювали реквізиції тощо, завдавши збитків Українській Державі на суму 7 млрд. карб., що у декілька разів перевищувало бюджет країни (3, 2 млрд. карб.)⁴⁸. До Австро-Угорщини та Німеччини було відправлено майже 2/3 поголів'я племінної рогатої худоби, свиней. Було вилучено більшу частину національного запасу цукру.⁴⁹

Крім реставрації великого поміщицького землеволодіння, старости здійснювали й інші економічні та соціальні заходи. Відзначимо у цьому аспекті боротьбу зі спекуляцією. Зокрема, на це були спрямовані розпорядження губернських старост: Харківського – П. Залесського від 15 травня 1918 р.⁵⁰, Подільського – С. Кисельова від 18 липня⁵¹. Катеринославський губернський староста І. Черніков 11 липня 1918 р. звернувся до селян з закликом не здійснювати таємного вивозу хліба.⁵² Також

³⁶ Харьковщина в период гражданской войны и иностранной военной интервенции 1918-1920 гг. Сборник документов и материалов. – Харьков: «Прапор», 1973. – 324 с. – С. 27-29.

³⁷ Соболев П. И. Нариси історії Миколаївщини ХХ ст.: Навчальний посібник. – Миколаїв: Видавництво МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – 156 с. – С. 35-36.

³⁸ Київські губернські вісті. – 1918. - № 35. – 23 травня. – С. 1.

³⁹ Україна: Хроніка ХХ ст.: Рік 1918: Довід. вид. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд.: А. П. Гриценко, О. Й. Щусь. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 402 с. – С. 206.

⁴⁰ Подільські губернські відомості. – 1918. – № 54.

⁴¹ Відомості Харьковщини. – 1918. - № 2. – 21 июня.

⁴² Голось Юга. – 1918. – 21 июня (4 июля). - № 122.

⁴³ ЦДАВО України, ф. 2311, оп. 1, спр. 3, арк. 8.

⁴⁴ Херсонський Губерніяльний вістник. 1918. - № 33. – 27 травня. – С. 1.

⁴⁵ Харьковщина в период гражданской войны и иностранной военной интервенции 1918-1920 гг. Сборник документов и материалов. Харьков: «Прапор», 1973. С. 30.

⁴⁶ ЦДАВО України, ф. 1793, оп. 1, спр. 9, арк. 31-31 зв.

⁴⁷ ЦДАВО України, ф. 3598, оп. 1, спр. 2, арк. 1, 3-4.

⁴⁸ Малиновская Т. В., Малиновский Б. В. Войска центральных держав в Украине (1918 г.): нарушения и материальный ущерб. // Сучасні дослідження з німецької історії. Дніпро, 2018. С. 102-107. С. 105.

⁴⁹ Тычина В. Е. Борьба против австро-германских оккупантов и внутренний контрреволюции на Украине в 1918 г.: Автореферат дис... д.и.н. – Харьков, 1974. – С. 49.

⁵⁰ Відомості Харьковщини. – 1918. - № 2. 21 июня.

⁵¹ Подільські губернські відомості. 1918. № 64. 3 серпня.

⁵² Катеринославські губернські Відомості. – 1918. – 22 июня. – № 15. – С. 1.

губернські старости підтримували матеріально потреби біженців⁵³, яких в Україні налічувалося 2, 45 млн. осіб⁵⁴.

Але наслідком саме аграрної політики став потужний селянський рух, що вилився у 600 виступів та збройних повстань проти австро-угорських і німецьких військ, гетьманської влади, апогеєм якого стало протигетьманське повстання під проводом Директорії УНР⁵⁵.

Влада з її австрійськими та німецькими союзниками відповідали репресіями. Так, у січні 1918 р. в українських в'язницях перебувало під арештом 4, 8 тис. осіб, у липні – 12, 6 тис., в листопаді – їх кількість наблизилася до 25 тис.⁵⁶.

Репресії охопили всіх політичних супротивників гетьманату, від прихильників Центральної Ради до більшовиків, які зайняли опозиційну позицію щодо нової влади та агітували проти неї. Як відзначав Д. Дорошенко, це вносило «велике знерування і в місцеву адміністрацію ... До всіх соціалістів вона ставилась дуже неприхильно й підозріло і готова була бачити «большевизм» там, де ним і не пахло. Тим часом українська демократична інтелігенція була настроєна дуже «ліво» і не тільки не виявляла яких-небудь симпатій до нового ладу, але навпаки, де тільки і як тільки могла, підкреслювала своє недовір'я до нього й ворожнечу. В такій атмосфері не диво, коли провінціальні адміністратори в своїй нагінці за большевиками часто-густо хапали й садовили до тюрем українських соціалістів-небольшевиків, і це трактувалося знов-таки як боротьба з «українством»⁵⁷.

Оскільки становлення гетьманату діячі органів самоврядування категорично засудили, арешти торкнулися і їх. За постановою Ради Міністрів від 2 травня 1918 р. передбачалися арешти агітаторів – противників нової влади⁵⁸. З метою зменшення їх діяльності 11 травня 1918 р. М. Воронович направив на місця телеграму про заборону всіх зборів без згоди губернських старост. ⁵⁹ Місцеві адміністратори продублювали її, зокрема, 21 травня – Катеринославський губернський староста⁶⁰, 16 червня – Подільський.⁶¹

Гетьманська держава визнаючи право територій на самоуправління, прагнула домогтися більшої відповідальності відповідних органів та відродити їх колишнє значення у державному житті через повернення до господарської роботи. Але у зв'язку з політичною позицією органів самоврядування, і тим, що спричиняла, за словами П. Скоропадського, «відчайдушний саботаж», старости розформовували земські управи⁶². Фактично відбувався розпуск українізованих управ, сформованих за часів Центральної

⁵³ Жванко Л. М. Біженство Першої світової війни в Україні: Документи і матеріали (1914 – 1918 рр.): монографія. Х.: ХНАМГ, 2010. 360 с. С. 88, 89, 98, 102.

⁵⁴ Коник С. Окреме Управління по біженецьким справам Міністерства внутрішніх справ Української Держави 1918 р.: структура, компетенція, діяльність // Збірник наукових праць Української академії державного управління при Президентіві України. К., 2000. Вип. 1. С. 328-341. С. 337-338.

⁵⁵ Хміль І. В. Повстансько-партизанська боротьба трудячого селянства України проти окупаційного режиму та гетьманщини (липень-листопад 1918 р.) // На захист завоювань Великого Жовтня. 36. наук. праць. К., 1982. С. 91.

⁵⁶ Яременко О. І. Адміністративна реформа Гетьмана П. Скоропадського. Вінниця, 1998. 38 с. С. 30.

⁵⁷ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920 рр.). К.: Темпора, 2007. 632 с. С. 327.

⁵⁸ Савченко В. А. Павло Скоропадський. Останній гетьман України. Харків, 2008. С. 154.

⁵⁹ ЦДАВО України, ф. 1793, оп. 1, спр. 138, арк. 1.

⁶⁰ Яременко О. І. Адміністративна реформа Гетьмана П. Скоропадського.–Вінниця, 1998. 38 с. С. 17.

⁶¹ ЦДАВО України, ф. 1793, оп. 1, спр. 138, арк. 10.

⁶² Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ–Філадельфія, 1995. С. 206.

Ради⁶³. Після перевірки діяльності органів самоврядування спеціально створеними ревізійними комісіями, було вирішено створити ці інституції на нових засадах. Через складну політичну ситуацію цього здійснити не встигли. Крім того, від діяльності в органах самоврядування відсторонювалися особи, у діях яких ревізія виявляла порушення, а на їх місце призначалися зазвичай дореволюційні представники цієї сфери. Водночас влада фінансово підтримувала органи самоврядування. Так, тільки губернським управам уряд впродовж 8 серпня-3 грудня 1918 р. надала позик на суму 21 690 000 карб.⁶⁴. Але загалом, постійні конфлікти гетьманської влади з органами самоврядування призвели до підтримки ними збройного виступу Директорії УНР. Не випадково одним із його лідерів став голова Всеукраїнського союзу земств С. Петлюра⁶⁵.

Неоднозначною були й ситуація у царині впровадження української мови у діловодство та реалізація культурно-освітньої політики. Ставлення старост до використання української мови в діловодстві було неоднозначним. Так, в Холмській губернії було введено розпорядження про українізацію в усіх державних повітових установах.⁶⁶ На Волині, документація, переважно, здійснювалася українською мовою⁶⁷. Подільський губернський староста С. Кисельов знав українську мову і використовував її у діловодстві⁶⁸. Натомість, Полтавський губернський староста С. Іваненко 18 травня 1918 р. відмінив наказ колишнього коменданта П. Кудрявцева про перефарбування і переклад вивісок українською мовою.⁶⁹ Харківський губернський староста П. Залесський⁷⁰ та Катеринославський – І. Черніков віддавали перевагу використанню російської мови у діловодстві⁷¹. У Поліському окрузі документація продовжувалася російською мовою. На думку О. Ільїна, «ця специфіка пов'язана не з білоруським характером губернії, а зі спірністю території»⁷².

В історіографії наводяться приклади неоднозначного ставлення до культурно-освітніх ініціатив громадськості. Так, 22 червня 1918 р. Чернігівський губернський староста скасував постанову губернських земських зборів про виділення коштів на низку культурницьких заходів, зокрема, організацію Українського народного

⁶³ Пиріг Р. «Моїми справами руководить бажання захистити земську справу ... » (лист професора Костя Мацієвича до гетьмана Пала Скоропадського, вересень 1918 р.). // Архіви України. 2009. № 1-2. С. 116-123. С. 121.

⁶⁴ ЦДАВО України, ф. 2199, оп. 1, спр. 123, арк. 12-12 зв., 17-19, 22, 31, 40, 45, 56, 58, 61, 81, 104, 108, 129, 133, 160, 176, 228, 265.

⁶⁵ Кравчук О. М., Мельник Н. М. Політика Української гетьманської держави 1918 р. щодо органів місцевого самоврядування. // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Вип. 15. Серія: Історія: 36. наук. праць. Вінниця, 2009. С. 61-65. С. 64.

⁶⁶ Трембцький В. Позиція Великої Волині в Українській Державі 1918 р. – Вінніпег-Нью-Йорк, 1993. – 110 с. – С. 52.

⁶⁷ Ярмошик І. І. Місцеві органи влади Волинської губернії в період гетьманату Павла Скоропадського (травень-грудень 1918 р.) // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». Вип. 11-12 / Гол. ред. Ю. І. Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 88-95. – С. 94.

⁶⁸ Ссюнін С. М. С. Кисельов: від «молодшого юриста» до губернського старости // Матеріали Х Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський, 2000. С. 367.

⁶⁹ Українська революція. 1917-1921. Полтавський вимір. Події. Постаті. Документи: У 3 кн. Кн. 2: Документи. Матеріали. 1917-1918. Упорядники Т. В. Воскобійник, В. В. Гудим, В. В. Коротенко, В. В. Кручиненко, Т. П. Пустовіт, В. С. Сушко. Полтава: «Полтавський літератор», 2017. 520 с. С. 428.

⁷⁰ Підлісний Д. В. Діяльність П. І. Заліського на посаді Харківського губернського старости (травень-липень 1918 року) // Інтелігенція і влада. Вип. 9. – Історія. – Одеса, 2007. – С. 231.

⁷¹ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. – К.: „Темпора”, 2003. – С. 60.

⁷² ІЛЬІН О. Західне Полісся в Українській Державі гетьмана Скоропадського (Історія в документах). // Над Бугом і Нарвою. 2014. № 3. С. 42-44. С. 42.

університету ім. М. Коцюбинського⁷³. Проте, завдяки голові губернської управи О. Свечіну, університет відкрили 1 грудня того ж року⁷⁴. Разом з тим, староста С. Кисельов допомагав відкриттю Кам'янець-Подільського державного українського університету у жовтні 1918 р.⁷⁵.

Загалом, як представники держави у регіонах, старости реалізовували пріоритети внутрішньої політики гетьмана П. Скоропадського. Стосовно заходів у гуманітарній сфері, зокрема розвитку освіти тощо, було продовжено курс попередньої влади УНР. У ставленні до органів самоврядування, у царині економіки помітні реставраторські тенденції, що були приречені на поразку. У своїй діяльності намагалися поєднувати різні методи. Але посилення репресивних заходів, що, окрім ментальності чиновників⁷⁶, обумовлювалося умовами їх діяльності (окупаційним чинником, загальною дезорганізацією економічних відносин і правопорядку), створювало об'єктивні передумови нестабільності гетьманських владних структур, їх вразливістю перед внутрішніми та зовнішніми викликами.

Представлені нижче біографічні відомості про керівників губерній засвідчують головні етапи професійної кар'єри старост.

Волинська губернія.

Дмитро Федорович Андро-де Ланжерон (1870–1938) походив з дворянського роду вихідців з Франції. Народився у Санкт-Петербурзі. Закінчив Петербурзькому Пажеський корпус, до 1897 р. – на військовій службі. Вийшов у відставку гвардії підсавулом. Займався сільським господарством⁷⁷. Власник понад 150 десятин землі у Рівненському повіті⁷⁸. У 1910 р. став власником м. Деражно (сучасне село Деражне Костопільського району, Рівненської області), де володів 2727 десятин землі та винокуреним заводом⁷⁹. У Рівненському повіті був предводителем дворянства, почесним мировим суддею, обирався також членом губернських земських зборів. У 1905-1906 рр. – голова Рівненського повітового відділення партії «октябристів»⁸⁰. 1906 р. обраний депутатом I Державної Думи. У 1911-1917 рр. – працював у Рівненському земстві⁸¹. Дійсний статський радник. Граф Д. Гейден згадував, що Д. Андро «дуже практична, справна і спритна людина з великим здоровим глуздом, і який відмінно працював, як голова Ровенської повітової управи, по постачанню військ і інтендантській

⁷³ Україна: Хроніка ХХ ст.: Рік 1918: Довід. вид. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд.: А. П. Гриценко, О. Й. Щусь. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 402 с. - С. 243.

⁷⁴ Рахно О. Останній голова Чернігівської губернської земської управи О. О. Свечин // Сіверянський літопис. Всеукраїнський науковий журнал. Липень-Серпень 2009. - № 4 (88). – С. 79-88. – С. 86.

⁷⁵ Ратушняк І. І. Подільський губернський староста Української держави 1918 р. С. Кисельов у спогадах сучасників // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія. Вінниця, 2015. Вип. 23. С. 249-255. С.

⁷⁶ Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції 1917-1920 рр. Відень, 1921. Т. III. 160 с. С. 81.

⁷⁷ Государственная Дума первого призыва. Портреты, краткія біографіи и характеристики депутатов. М.: Товарищество Типографіи А. И. Мамонтова, 1906. – 112 с. - С. 106.

⁷⁸ Прищеп О. Із життя Дмитра Андро в Рівному. // Вечірне Рівне. 1997. 7 червня. С. 10.

⁷⁹ Кравчук О., Калитко С., Марценюк Н. Волинський губернський староста Української держави Дмитро Федорович Андро // Воєнна історія України. Волинь та Полісся: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук. військово-історичної конф., 25-26 квітня 2013 р. К., 2013. С. 266-272. С. 266.

⁸⁰ Галатир В. В., Лозовий В. С. Місцеві органи державної влади гетьманату в Правобережній Україні (квітень – грудень 1918 р.). – Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2015. – 380 с. – С. 71.

⁸¹ Прищеп О. Із життя Дмитра Андро в Рівному / О. Прищеп // Вечірне Рівне. 1997. 7 червня. С. 10.

частині», член різних комісій по Південно-Західному краю у Петрограді⁸². Після Лютневої революції став Рівненським повітовим комісаром Тимчасового уряду. У квітні 1917 р. громада Рівного висловила йому недовіру і домогалася його відставки⁸³. На початку 1918 р. очолював Волинську губернську продовольчу управу⁸⁴. Активний діяч Волинського союзу земельних власників, можливо, брав участь у з'їзді хліборобів 29 квітня 1918 р. 4 травня призначений Волинським губернським старостою. Проявив себе діяльним виконавцем урядових розпоряджень. У непростих умовах нестабільності, ворожої агітації, він часто здійснював поїздки по губернії, особисто вникав у місцеві справи.⁸⁵ У ніч на 27 листопада 1918 р. гетьманська влада залишила Житомир.⁸⁶ Прагнув організувати збройний опір силам Директорії УНР, був розбитий Чорноморським Кошем на станції Ірпень і відступив до Києва⁸⁷. Із 2 грудня – відповідальний за зв'язок з Головнокомандуючим збройними силами⁸⁸. Знаючи Д. Андро за його активністю в окупованій французами Одесі у 1919 р., А. Санніков таким чином згадував про нього: «... Попередня діяльність Андро, в період окупації України німцями та існування гетьманської влади, дає привід зробити припущення, що його таємною мрією було відокремлення України від Добровольчої армії і утворення в ній влади подібної гетьманській, але з заміною німців французами»⁸⁹. Будучи посередником у переговорах французького військового командування в Одесі з Директорією УНР, виступав проти угоди із нею⁹⁰. Помер у листопаді 1938 р. в Польщі⁹¹.

Київська губернія.

Іван Левович Чарторижський (1860-1926?), син генерал-майора⁹². Випускник Павловського військового училища (1878), служив у Семенівському полку⁹³. Був мировим посередником⁹⁴, служив у державних установах Російської імперії на Правобережжі, зокрема, був віце-губернатором Подільської губернії (1911-1915 рр.)⁹⁵. Дійсний статський радник⁹⁶. На початку першої світової війни призначений російським губернатором Тернопільщини, де 25 серпня 1914 р. декларував запровадження у

⁸² Записки графа Д. Ф. Гейдена. (1914-1917 гг.) // Военно-исторический вестник. Париж, № 40. Ноябрь 1972 г. С. 6-13. С. 8.

⁸³ Гайналій В. М. Формування нових органів влади на Волині після лютневої революції 1917 року в Росії (березень-червень 1917 року) // Слов'янський вісник. Збірник наукових праць «Історичні науки» Рівненського державного гуманітарного університету та Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету. Вип. 5. Рівне: РІС КСУ, 2005. С. 70-77. С. 72.

⁸⁴ Харченко Т. О. Становлення місцевих органів виконавчої влади та самоврядування в Українській Державі (квітень-грудень 1918 р.). Дис. ... к. і. н. – Полтава, 2000. – 281 с. – С. 70.

⁸⁵ Ярмошик І. І. Названа праця... С. 266-267.

⁸⁶ Венгеська В. О. Владний калейдоскоп 1918 р.: політика та суспільство // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Вип. 16. Серія: Історія: Збірник наук. праць. – Вінниця, 2009. – С. 220.

⁸⁷ Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції 1917-1920 рр. Відень, 1921. Т. III. 160 с. С. 137.

⁸⁸ Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах. Т. 1 / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. – К.: Темпора, 2015. – 790 с. – С. 769.

⁸⁹ Санніков А. С. Одесские записки // Вопросы истории. – 2001. – № 6. – С. 86-102. – С. 96-97.

⁹⁰ Прищепа О. Із життя Дмитра Андро в Рівному. // Вечірнє Рівне. 1997. 7 червня. С. 10.

⁹¹ Івлєв М. Н. Диктатор Одессы. Зигзаги судьбы белого генерала. М.: Вече, 2013. 320 с. С. 119.

⁹² Генералитет российской императорской армии и флота. // http://www.rusgeneral.ru/general_ch1.html; Русская императорская армия. // <http://regiment.ru/bio/CH/138.htm>

⁹³ Павловское военное училище. // <http://pvu1863.ucoz.ru/publ/24-1-0-2898>; Волков С. В. Офицеры российской гвардии: Опыт мартиролога. М.: Русский путь, 2002. 568 с. С. 516.

⁹⁴ Лазаревський Г. Гетьманщина. // За державність. 2. С. 197-216. С. 209.

⁹⁵ ДАВіО, ф. 662, оп. 1, спр. 2, арк. 1.

⁹⁶ Юго-Западный Край. 1915. № 149. 2 іюля. С. 3.

губернії російського цивільного управління⁹⁷. Реалізовував у регіоні офіційну політику Російської імперії. Неприхильно ставився до українського руху. Українські установи, за винятком «Народної торгівлі» і театру, були закриті. Лише восени 1916 р. у краї було дозволено відновити навчання у низці українських закладів⁹⁸. Нагороджений орденом Свого Станіслава I ступеня.⁹⁹ Після Лютневої революції, у квітні 1917 р. був звільнений з посади Крайовим комісаром Галичини і Буковини Д. Дорошенком¹⁰⁰. 9 травня – 30 серпня 1918 р. – Київський губернський староста. Призначений за рекомендацією голови правління Київського обласного (згодом – Всеукраїнського) союзу земельних власників Д. Гейдена¹⁰¹. У «Відозві» до населення 17 травня, зокрема, зауважував, що «добре життя утворюється не насильством та крадіжками, а чесною постійною працею».¹⁰² Д. Дорошенко зауважував: «Сам по собі він був дуже порядна й гуманна людина, з добрим адміністративним досвідом, але самий факт його перебування на провідній ролі в російській політиці в Галичині робив його фігуру на українській службі одіозною»¹⁰³. Під час його урядування на Київщині у червні 1918 р. спалахнуло одне з найбільших селянських повстань – у Звенигородському, Таращанському і Уманському повітах¹⁰⁴. У липні 1918 р. констатував свавільні дії очільників повітової адміністрації у ставленні до органів самоврядування¹⁰⁵. Водночас, С. Петлюра, голова Управи Всеукраїнського союзу земств і очільник Київської губернської земської управи, який 25 липня 1918 р. пропонував земствам оскаржувати у судах незаконні дії старост¹⁰⁶, був арештований. Після звільнення за власним бажанням з посади старости, І. Чарторижський був членом Ради Міністра внутрішніх справ Української Держави¹⁰⁷. Емігрував.¹⁰⁸

Павло Маркович Андріанов (1877-1918). Родом із Миколаєва¹⁰⁹. Випускник Миколаєвського реального училища (1895), Московського військового училища (1897), Миколаївської академії генерального штабу (1903). У 1895-1918 рр. служив у російській

⁹⁷ Лозинська І. Організація російського цивільного управління у Галичині (серпень-вересень 1914 року). // Східноєвропейський історичний вісник. - 2017. - Вип. 2. - С. 21-30. С. 27.

⁹⁸ Лазарович М. Друга російська окупація Тернопілля (1916-1917 рр.). // Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення) : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль, 2014. С. 174-181. С. 175.

⁹⁹ Юго-Западный Край. 1915. № 180. 8 Августа. С. 2.

¹⁰⁰ Гуцал П. Тернопільська губернія. // Тернопільський Енциклопедичний Словник. Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2008. Т. 3. С. 408.

Історія державної служби в Україні: у 5 т. / [О. Г. Аркуша, О. В. Бойко, С. І. Бородін та ін.; відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій; редкол.: С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін.]. К.: Ніка-Центр, 2009. Т. 1. 544 с. С. 402.

¹⁰¹ Подільський губернський староста Сергій Кисельов (1877-1937) у документах епохи / Автори-упорядники: О. М. Кравчук, І. І. Ратушняк, К. В. Завальнюк. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 282 с. С. 260.

¹⁰² Київські губерніяльні вісти. – 1918. - № 34. – 21 травня. – С. 1.

¹⁰³ Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє минуле. Мюнхен: «Українське Видавництво», 1969. 543 с. С. 329.

¹⁰⁴ Савченко В. А. Павло Скоропадський – останній гетьман України. Харків: Фоліо, 2008. 380 с. С. 222.

¹⁰⁵ Галатир В. В., Лозовий В. С. Місцеві органи державної влади гетьманату в Правобережній Україні (квітень – грудень 1918 р.). Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2015. С. 75.

¹⁰⁶ ДАВіО, ф. Д-255, оп. 1, спр. 124, арк. 71.

¹⁰⁷ Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах. Т. 1 / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. К.: Темпора, 2015. – 790 с. – С. 758.

¹⁰⁸ Гетман П. П. Скоропадский. Украина на переломе. 1918 год : сборник документов / Отв. ред. и отв. сост. О. К. Иванцова; сост. Е. В. Балущина, Н. В. Григорчук, Е. И. Криворучко, К. Г. Ляшенко. М.: Политическая энциклопедия, 2014. 1087 с. С. 1054.; Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах. Т. 1 / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. – К.: Темпора, 2015. – 790 с. – С. 758.

¹⁰⁹ Литвин М. Р., Науменко К. Є. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірالی. Л.; Харків: «Видавництво Сага», 2007. 244 с. С. 30.

армії. У 1909-1915 рр. викладав в Одеському військовому училищі¹¹⁰. У цей час підготував низку праць з російської воєнної історії XVIII-XIX ст. Був дійсним членом Імператорського Російського військово-історичного товариства¹¹¹. Учасник Першої світової війни, обіймав різні керівні посади, зокрема, у грудні 1917 – лютому 1918 рр. – командуючий 4-ю армією. Генерал-майор (1917). Нагороджений орденами та Георгієвською зброєю¹¹². В Українській Державі – член Комісії по утворенню постійних військових шкіл та академії¹¹³. 23 серпня 1918 р. було ухвалено рішення про призначення П. Андріанова на посаду Київського губернського старости.¹¹⁴ Виконував обов'язки із 30 серпня. У вересні-жовні 1918 р. на Київщині було замінено склад губернської земської управи, яку очолив К. Григорович-Барський¹¹⁵. П. Андріанов став ініціатором спроби обеззброєння Січових стрільців напередодні протигетьманського повстання Директорії УНР¹¹⁶. 19 листопада 1918 р. – начальник штабу Української держави¹¹⁷. 28 листопада 1918 р. уряд С. Гербеля ухвалив призначити П. Андріанова Київським губернським старостою¹¹⁸. Із 30 листопада приступив до виконання обов'язків. Загинув під час встановлення влади Директорії УНР у Києві.

Василь Тимофійович Федоренко (1871-1919). Випускник Псковського кадетського корпусу (1889), І Павлівського військового училища (1891), Миколаївської академії Генерального штабу (1903). За Першої світової війни – начальник штабу 28 піхотної дивізії на Західному фронті. Генерал-майор. Служив в армії Української Держави¹¹⁹. 19 листопада – 24 листопада 1918 р. виконуючий обов'язки Київського губернського старости¹²⁰. Здійснював спроби не допустити угоди Директорії УНР з Великою німецькою солдатською радою¹²¹. 21 листопада 1918 р. звернувся до Київської залози німецьких військ з проханням допомагати в придушенні загальнокримінальних виступів селян.¹²² Загинув у липні 1919 р. в Одесі¹²³.

Катеринославська губернія.

Іван Іванович Черніков (1861 – ?). Випускник Орловської військової гімназії, І Павлівського військового училища. Служив у військових частинах на Харківщині,

¹¹⁰ Русская армия в Великой войне: Картоoteca проекта <http://www.grwar.ru/persons/persons.html>

¹¹¹ <http://forum.milua.org/viewtopic.php?f=2&t=4452#>

¹¹² Русская армия в Великой войне: Картоoteca проекта <http://www.grwar.ru/persons/persons.html>

¹¹³ Литвин М. Р., Науменко К. Є. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірالی. Л.; Харків: «Видавництво Сага», 2007. 244 с. С. 30.

¹¹⁴ ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 6, арк. 178 зв.

¹¹⁵ Галатир В. В., Лозовий В. С. Місцеві органи державної влади гетьманату в Правобережній Україні (квітень – грудень 1918 р.). Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2015. С. 125.

¹¹⁶ Гетман П. П. Скоропадский. Украина на переломе. 1918 год : сборник документов / Отв. ред. и отв. сост. О. К. Иванцова; сост. Е. В. Балушкина, Н. В. Григорчук, Е. И. Криворучко, К. Г. Ляшенко. М.: Политическая энциклопедия, 2014. 1087 с. С. 114-115.

¹¹⁷ ЦДАВО України, Ф. 1077. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 18.

¹¹⁸ ЦДАВО України, Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 72 зв.

¹¹⁹ Литвин М. Р., Науменко К. Є. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірالی. Л.; Харків: «Видавництво Сага», 2007. 244 с. С. 201.

¹²⁰ Харченко Т. О. Становлення місцевих органів виконавчої влади та самоврядування в Українській Державі (квітень-грудень 1918 р.). Дис. ... к. і. н. – Полтава, 2000. – 281 с. – С. 261.

¹²¹ Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах. Т. 1 / Упоряд. Р. Піріг (керівник) та ін. – К.: Темпора, 2015. – 790 с. – С. 767.

¹²² Тимошук О. В. Охоронний апарат Української Держави 1918 р. (квітень-грудень) / О. В. Тимошук – Харків: Вид-во Університету внутрішніх справ, 2000 – 464 с. – С. 406.

¹²³ Литвин М. Р., Науменко К. Є. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірالی. Л.; Харків: «Видавництво Сага», 2007. 244 с. С. 201.

викладав у Михайлівському Воронежському кадетському корпусі. Генерал-майор (1910 р.). За Першої світової війни – в Управлінні військово-навчальних закладів Генерального штабу¹²⁴. Посади, які він обіймав, дали підстави Р. Пирогоу відзначити, що І. Черніков «не був типовим армійським командиром ... »¹²⁵. 4 травня 1918 р. призначений Катеринославським губернським старостою. Також був членом Комісії з організації військових шкіл та академій України¹²⁶. Неприхильно ставився до Української демократичної хліборобської партії¹²⁷. У серпні 1918 р. у Катеринославі було розформовано місцеву губернську земську управу¹²⁸. Підтримував діяльність Катеринославського центру Добровольчої армії, що переправила у війська генерала А. Денікіна понад 900 осіб¹²⁹. Одним із наслідків гетьманської політики у регіоні став повстанський рух під проводом Н. Махна, що розпочався у вересні 1918 р.¹³⁰ «Але фактично добу Махновщини і взагалі масових повстань на Україні започаткував гетьманський режим з його карними експедиціями й потоптанням життєвих інтересів народних мас», вважав І. Мазепа¹³¹.

Подільська губернія.

Сергій Іванович Кисельов (1877-1937) народився у містечку Чорний Острів на Поділлі у сім'ї землеміра. Випускник юридичного факультету Київського університету Св. Володимира (1901). У 1901-1907 рр. – працював в судових установах Бессарабської та Подільської губерній, згодом – член Проскурівської повітової комісії по землевпорядкуванню, почесний мировий суддя Проскурівської округи. Родині Кисельових належали маєтки в селах Пашківці (348 десятин) та Заруддя (322 десятини). Був членом Проскурівського відділу Подільського товариства сільського господарства і сільськогосподарської промисловості, а наприкінці 1917 р. став його почесним головою¹³². У травні 1912 – квітні 1917 рр. – очолював Проскурівську повітову земську управу. Відзначений нагородами, надвірний радник (грудень 1914 р.). Редагував місцеві дореволюційні видання «Наша земская газета» і «Земская мысль»¹³³. У березні, листопаді 1917 – січні 1918 рр. працював Проскурівським повітовим комісаром Тимчасового уряду і УНР. У серпні 1917 – травні 1918 рр. – голова Проскурівської повітової продовольчої управи. До революції мав переважно консервативні та монархічні погляди. Став прихильником автономії України у федеративній Росії «з наданням великих прав національно-поміркованому елементу і місцевому

¹²⁴ Литвин М. Р., Науменко К. Є. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірالی. Л.; Харків: «Видавництво Сага», 2007. 244 с. С. 207.

¹²⁵ Пиріг Р. Я. Донбас у складі Української гетьманської держави (травень–листопад 1918 року) / НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2014. 41 с. С. 15.

¹²⁶ Литвин М. Р., Науменко К. Є. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірالی. Л.; Харків: «Видавництво Сага», 2007. 244 с. С. 207.

¹²⁷ Донцов Дмитро Іванович Рік 1918, Київ: Документально-художнє видання / Упоряд.: К. Ю. Галушко. К.: Темпора, 2002. 208 с. С. 98.

¹²⁸ Гаврик В. Ісак Мазепа в національно-визвольній боротьбі українського народу часів Центральної Ради та гетьманату. // Сторінки історії: зб. наук. пр. К., 2008. Вип. 27. С. 29-38. С. 35.

¹²⁹ Ганин А. В. «Русский проект» гетмана П. П. Скоропадського: опыт Екатеринослава (ноябрь – декабрь 1918 года). // Славяноведение. 2018. № 1. С. 56-61. С. 57-58.

¹³⁰ Махно Н. Воспоминания: В 3 кн. - К.: Украина, 1991. - Кн. 3. - С. 63.

¹³¹ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921. К.: Темпора, 2003. 608 с. С. 63.

¹³² ЦДАВОУ. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 204. – Арк. 12.

¹³³ Беляева Л. Н., Зиновьева М. К., Никифоров М. М. Библиография периодических изданий России. 1901-1916. Л., 1959. Т. 2. 716 с. С. 417.

самоврядуванню...»¹³⁴. За деякими відомостями, у 1917 р. був членом партії кадетів. У січні 1918 р. від «Позапартійної групи Руських виборців і сільських господарів», спільно з В. Шульгиним і Д. Гейденом, брав участь у виборах до Українських Установчих Зборів. За рекомендацією голови правління Київського обласного (згодом – Всеукраїнського) союзу земельних власників Д. Гейдена 13 травня 1918 р. призначений Подільським губернським старостою¹³⁵. Прагнув стабілізувати суспільно-політичну ситуацію у регіоні на правових засадах, використовуючи різноманітні управлінські заходи. Усвідомлював необхідність соціального компромісу у земельному питанні шляхом здійснення поміркованої та компенсаційної аграрної реформи. У регіоні, завдяки професійним діям С. Кисельова, було налагоджено структуру місцевого управління, встановлено відносний правопорядок, відновлено приватну власність. Висловлював міністерству внутрішніх справ пропозиції щодо поліпшення функціонування органів місцевої влади. Результат прийняття однієї із них – закон від 14 листопада 1918 р. про заснування посади 2-го помічника губернських старост і градоначальників, з обов'язками нагляду за законністю дій міських і земських самоврядувань¹³⁶. Усвідомлюючи складність внутрішньополітичних проблем і радикалізацію суспільних настроїв, після повстання Директорії УНР і переходу на її бік у Вінниці командира 2-го Подільського корпусу П. Єрошевича, С. Кисельов 19 листопада 1918 р. виконав вимогу місцевого осередку Українського національного союзу щодо передачі влади його представнику – Г. Степурі¹³⁷. Вийшов до Проскурова, де наприкінці листопада 1918 р. був заарештований отаманом В. Біденком¹³⁸. Постановою Верховної слідчої комісії УНР 6 січня 1919 р. звільнений, зокрема, на підставі того, «що ... не тільки немає вказівок на те, щоби Кисельов зробив який-небудь злочин, котрий карався-б в уголовним порядку, але навіть не видно, за що саме він був заарештований»¹³⁹. У 1919 р. очолив Проскурівський осередок Червоного Хреста. У 1920-1930-х рр. проживав у Вінниці, працював у різних торговельних організаціях. Репресований радянською владою.

Полтавська губернія.

Сергій Сергійович Іваненко (1871-1918) народився 24 грудня 1871 р. у сім'ї поміщика с. Ковалівка Пирятинського повіту Полтавської губернії¹⁴⁰. Освіту отримав в

¹³⁴ Єсюнін С. М. С. Кисельов: від «молодшого юриста» до губернського старости. // Матеріали Х Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 365-368.

¹³⁵ Подільський губернський староста Сергій Кисельов (1877-1937) у документах епохи / Автори-упорядники: О. М. Кравчук, І. І. Ратушняк, К. В. Завальнюк. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 282 с. С. 260.

¹³⁶ Кравчук О. М., Калитко С. Л., Ратушняк І. І. Голови державних адміністрацій Поділля 1917-1920 РР.: матеріали до біографій. // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали XXX Вінницької Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. До 100-річчя Української революції 26-27 вересня 2019 р. Вінниця, 2919. С. 266-293. С. 276-277.

¹³⁷ Ратушняк І. І. Встановлення влади Директорії УНР у Кам'янці-Подільському (листопад 1918 р.). // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Буйницький О. А., 2020. Т. 3. С. 404-411. С. 411.

¹³⁸ Директорія УНР у Вінниці у грудні 1918 р.: документи і матеріали / Автори вступної статті та упорядники: О. М. Кравчук, С. Л. Калитко, І. І. Ратушняк. Вінниця, 2020. 268 с. С. 91.

¹³⁹ Подільський губернський староста Сергій Кисельов (1877-1937) у документах епохи / Автори-упорядники: О. М. Кравчук, І. І. Ратушняк, К. В. Завальнюк. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 282 с. С. 213.

¹⁴⁰ Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. К., 1910. Т. 1. Е – К. 740 с. С. 194-195.

Австро-Угорщині. Займався господарюванням у родовому маєтку¹⁴¹. 1912 р. продав маєток у Ковалівка, зокрема, завод із виробництва спирту і пива¹⁴². У 1904-1916 рр. очолив Пирятинську повітову земську управу. Напередодні Першої світової війни також обіймав посади гласного повітових земських зборів, почесного мирового судді, голови опікунської ради Пирятинської жіночої гімназії, члена повітової училищної ради¹⁴³. 4 травня 1916 – 5 березня 1917 рр. – голова Полтавської губернської земської управи¹⁴⁴, яку очолив після Ф. Лизогуба. Представляв управу у Всеросійському союзі земств. Був членом його Полтавського губернського комітету. Голова Південно-російської обласної земської переселенської організації у Полтаві¹⁴⁵. 5 березня – 25 жовтня 1917 р. – Полтавський губернський комісар Тимчасового уряду¹⁴⁶. Через неможливість зупинити селянський рух у регіоні, подав у відставку¹⁴⁷. Належав до ініціаторів і лідерів створеного на початку 1918 р. полтавського «Союзу хліборобів-власників». ¹⁴⁸ Про нього губернський комісар з народної освіти Полтавщини В. Андрієвський писав, що це «людина розумна, з європейською освітою і з тактом» ¹⁴⁹, але водночас, «Іваненко ніколи до Українців не признавався (хоча поза тим був надзвичайно толерантний, коректний, інтелігентний чоловік та спритний і розумний урядовець)...»¹⁵⁰. 4 травня 1918 р. призначений Полтавським губернським старостою. Про внутрішню ситуацію на Полтавщині за урядування С. Іваненка згадувала очевидець подій М. Лівницька: «Скрізь запанувала чорна реакція. По селах господарювали каральні експедиції. Поміщики мстились за найменші провини, за одні надії на одержання землі. ... Почались безконечні допити селян, на яких їх били, часами до непритомності. ... »¹⁵¹. У зв'язку з важкою ситуацією, 12 вересня 1918 р. П. Скоропадський оголосив Полтавську губернію на військовому становищі¹⁵². С. Іваненко помер 5 листопада внаслідок важкої тривалої хвороби. У зв'язку з нею часто передавав виконання обов'язків старости своєму заступнику. Ним був **Юрій Нога**. Зокрема, це відбувалося 10 липня і 5 жовтня.¹⁵³ «Він був отвертий москвофіл і русифікатор і мало з тим крився. Урядовав по московськи і

¹⁴¹ Українська революція. 1917-1921. Полтавський вимір. Події. Постаті. Документи. У 3 кн. Кн. 1: Процеси. Діячі. Рефлексії. 1917-1921 / Авт.-упоряд.: О. А. Білоусько, Т. П. Пустовіт, В. Я. Ревеуг; Археогр. вступ Т. П. Пустовіт. Полтава: «Полтавський літератор», 2017. 920 с. С. 236.

¹⁴² Щерба В. П. Из туману віків і днів вчорашніх. Дробів: Дробівське видавничо-поліграфічне підприємство, 2007. 363 с. С. 277.

¹⁴³ Памятная книжка Полтавской губернии на 1914 годъ. Полтава: Типо-Литографія Губернскаго Правленія, 1914. 511 с. С. 340, 344, 345, 346.

¹⁴⁴ Українська революція. 1917-1921. Полтавський вимір. Події. Постаті. Документи. У 3 кн. – Кн. 1: Процеси. Діячі. Рефлексії. 1917-1921 / Авт.-упоряд.: О. А. Білоусько, Т. П. Пустовіт, В. Я. Ревеуг; Археогр. вступ Т. П. Пустовіт. Полтава: «Полтавський літератор», 2017. 920 с. С. 236.

¹⁴⁵ Личный состав учреждений Всероссийского земского союза (на 1 ноября 1916 г.). М.: Б. и., 1916. 120 с. С. 7, 35, 64, 80.

¹⁴⁶ Українська революція. 1917-1921. Полтавський вимір. Події. Постаті. Документи. У 3 кн. – Кн. 1: Процеси. Діячі. Рефлексії. 1917-1921 / Авт.-упоряд.: О. А. Білоусько, Т. П. Пустовіт, В. Я. Ревеуг; Археогр. вступ Т. П. Пустовіт. Полтава: «Полтавський літератор», 2017. 920 с. С. 236.

¹⁴⁷ Верстюк В. Земельне питання у стінах Центральної Ради. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. Л., 2006- 2007. Вип. 15. С. 645-663. С. 652-653.

¹⁴⁸ Ревеуг В. Я. Полтавщина в добу української революції 1917-1920 рр. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2002. 188 с. С. 75.

¹⁴⁹ Андрієвський В. З минулого. Т. I. Від Гетьмана до Директорії. Частина перша. Гетьман. – Берлін: «Українське слово», 1923. 270 с. С. 57.

¹⁵⁰ Андрієвський В. З минулого. ... С. 132.

¹⁵¹ Лівницька М. На грані двох епох. Нью-Йорк, [1972]. 335 с.

¹⁵² Віктор Я. Р. Полтавщина в добу української революції 1917-1920 рр. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2002. 188 с. С. 92.

¹⁵³ ЦДАВО України, ф. 2988, оп. 1, спр. 2, арк. 37; Полтавські губерніяльні відомости. – 1918. - № 66. – 26 жовтня.

писав офіційні папери тою ж мовою», згадував про Ю. Ногу В. Андрієвський¹⁵⁴. Прикметно, що після 15 листопада 1918 р. у Полтаві за наказом «головного командування», під впливом старости Ноги, було закрито український театр. Причиною стали додані актором О. Островським у виставі «Богдан Хмельницький» слова «Вперед за самостійну Україну!», зустрінуті оплесками, що суперечили тогочасному курсу на федерацію з найбільшовицькою Росією¹⁵⁵. 20 листопада 1918 р. уряд ухвалив призначити виконуючим обов'язки Полтавського губернського старости **Дмитра Гавриловича Яновського**¹⁵⁶. 27 листопада 1918 р. Полтава була зайнята підрозділами Директорії УНР¹⁵⁷.

Поліський округ.

Питання утворення Поліської губернії у складі Річицького, Пінського, Мозирського повітів (нині – південна частина Білорусі) розглядалося міністерством внутрішніх справ 15 червня 1918 р.¹⁵⁸. 30 серпня 1918 р., відповідно до рішення від 23 серпня було запроваджено посаду Поліського окружного старости¹⁵⁹. Її посів Петро Оскарович Патон (1872 – початок 1930-х рр.). Народився у Ніцці (Франція) у сім'ї російського дипломата, дійсного статського радника Оскара Петровича Патона (1886-1893). Власник маєтку у с. Городище Річицького повіту Мінської губернії¹⁶⁰, голова Річицької повітової земської управи (1913-1917 рр.), Річицький повітовий комісар Тимчасового уряду (березень 1917 – лютий 1918 рр.).¹⁶¹ Управління Поліського окружного старости містилося у м. Річиця, а з 20 липня – у м. Мозир¹⁶². Повітовими центрами округу були міста Мозир, Річиця, Пінськ¹⁶³. За повідомленням Поліського губернського комісара Дешенківського, із регіну «губерніяльний староста Патон втік»¹⁶⁴. Після 1921 р. працював в іпотечному відділенні Брестського магістрату (у той час у складі Польщі)¹⁶⁵. Його рідними братами були відомий вчений Євген Патон (1870-1953) та Михайло Патон (1865-1919) – голова Ново-Ушицької повітової управи (1912-1917 рр.) і повітовий комісар (1917 р.)¹⁶⁶.

Таврійський округ.

Олександр Васильович Десницький (? - ?). Земський діяч. На початку ХХ ст.

¹⁵⁴ Андрієвський В. З минулого. ... С. 127.

¹⁵⁵ Андрієвський В. З минулого. ... С. 237.

¹⁵⁶ ЦДАВО України. – Ф. 1064. Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 53 зв.

¹⁵⁷ Тинченко Я. Українські збройні сили. Березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії). – К., 2009. – 480 с. – С. 277.

¹⁵⁸ Вістник Волинського губерніяльного старости. – 1918. – 9 липня. – Ч. 24. – С. 3.

¹⁵⁹ Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 178 зв.

¹⁶⁰ Томазов В. Патони (Паттони) та Паттон-Фантон-де-Веррайони: генеалогія роду. // УІЖ. 2018. № 6. С. 117-144. С. 130.

¹⁶¹ Дмитрієнко М. Ф., Томазов В. В. Матеріали до генеалогії Патонів // УІЖ. – 2008. - № 6. – С. 183-195. – С. 191.

¹⁶² ЦДАВО України, ф. 2988, оп. 1, спр. 2, арк. 27, 100.

¹⁶³ Трембіцький В. Позиція Великої Волині в Українській Державі 1918 року. Вінніпег-Нью Йорк, 1993. 110 с. С. 55-56.

¹⁶⁴ Архів Української Народної Республіки. Міністерство внутрішніх справ. Справоздання губерніяльних старост і комісарів (1918 – 1920) / Упорядкував Валентин Кавунник. К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2017. 336 с. С. 20.

¹⁶⁵ Томазов В. Патони (Паттони) та Паттон-Фантон-де-Веррайони: генеалогія роду. // УІЖ. 2018. № 6. С. 117-144. С. 130.

¹⁶⁶ Шпаковський М. О. М. О. Патон (1865-1919 рр.): дворянин, офіцер, чиновник // Матеріали XIV Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції (14-15 листопада 2014 року). Кам'янець-Подільський, 2014. С. 578-582.

очоловав Сосницьку і Кролевецьку повітові земські управи Чернігівської губернії¹⁶⁷. У 1916 р. – член Київського губернського комітету Всеросійського земського союзу¹⁶⁸. За словами М. Могилянського, відзначався «своєю діловою розпорядливістю»¹⁶⁹. 10 червня 1918 р. призначений уповноваженим Української Держави при 52 корпусі німецької армії¹⁷⁰. 20 червня 1918 р. призначений Таврійським окружним старостою. Управління старости містилося у Бердянську. Округ охоплював Дніпровський, Мелітопольський і Бердянський повіти¹⁷¹.

Харківська губернія.

Петро Іванович Залесський (1867-1929)¹⁷² народився у сім'ї землевласників Ізюмського повіту Харківської губернії. Випускник Петровського Полтавського кадетського корпусу, Михайлівського артилерійського училища (1888), Миколаєвської академії генштабу (1895). У 1885-1918 рр. служив у російській армії. Генерал-майор (1914). Автор праць з військової справи. Критикував російську урядову політику у цій царині. Мав ліберальні погляди на подальше облаштування Російської імперії. За В. Липинським, П. Залесський «консерватист, але не реакціонер і не революціонер»¹⁷³. Як начальник штабу VI корпусу II армії генерала О. Самсонова брав участь у боях у Східній Пруссії в 1914 р. Надалі обіймав різні командні посади, нагороджений орденами. Залишався на фронті до січня 1918 р., сприяв українізації багатьох військових формувань¹⁷⁴. Був у складі делегації землевласників Харківщини на прийомі у Голови Ради Міністрів Ф. Лизогуба 9 травня.¹⁷⁵ Харківський губернський староста 9 травня – 16 липня 1918 р.¹⁷⁶ П. Залесський писав, що він «В дійсності прагнув до порядку, не займався політикою і ставився до всіх партій однаково коли вони не заважають спокійному плину життя. Українську «мову» не визнавав, як нововведення нікому не потрібне і дуже гальмує все ділове життя»¹⁷⁷. На початку червня 1918 р. скасував попередню цензуру, поклавши відповідальність за уміщені статті на редакторів, літераторів і репортерів¹⁷⁸. У червні заборонив видання земської газети «Народное Дело».¹⁷⁹ Негативне ставлення старости до використання української мови, його небажання порозумітись з представниками лівої течії національного руху і з військовою адміністрацією, конфлікт з міністерством внутрішніх справ стали причиною звільнення

¹⁶⁷ Зеленська Л. І. Документи про культурні явища на Чернігівщині. // Література та культура Полісся. Ніжин, 2003. Вип. 23. С. 184-240. С. 204, 208, 210.

¹⁶⁸ Личный состав учреждений Всероссийского земского союза (на 1 ноября 1916 г.). М.: Б. и., 1916. 120 с. С. 54.

¹⁶⁹ Могилянський Н. М. Трагедия Украины (Из пережитого в Киеве в 1918 г.) // Революция на Украине по мемуарах белых. Репринтное воспроизведение издания 1930 г. – К.: Политиздат Украины, 1990. – С. 127.

¹⁷⁰ Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах. / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. К.: Темпора, 2015. Т. 1. 790 с. С. 69.

¹⁷¹ Іванець А. В. Таврійська губернія. // Енциклопедія історії України. К., 2013. Т. 10. С. 16, 18.

¹⁷² Литвин М. Р., Науменко К. Є. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірали. Л.; Харків: «Видавництво Сага», 2007. 244 с. С. 94.

¹⁷³ Липинський В. З приводу статті генерала Залесського. // Хліборобська Україна. С. 278-283. С. 280.

¹⁷⁴ Підлісний Д. В. Діяльність П. І. Заліського на посаді Харківського губернського старости (травень-липень 1918 року) // Інтелігенція і влада. Вип. 9. – Історія. – Одеса, 2007. – С. 227.

¹⁷⁵ Відродження. – 1918. - № 34. – 10 травня. – С. 3.

¹⁷⁶ Підлісний Д. В. Діяльність П. І. Заліського на посаді Харківського губернського старости (травень-липень 1918 року) // Інтелігенція і влада. Одеса, 2007. Вип. 9. Історія. С. 227, 232.

¹⁷⁷ Заліській П. Южная армия (Краткий исторический очерк) // Донская Летопись. 1924. № 3. С. 232-260. С. 235.

¹⁷⁸ Відродження. – 1918. - № 55. – 5 червня. – С. 3.

¹⁷⁹ Відродження. – 1918. - № 69. – 22 червня. – С. 7.

П. Залесського¹⁸⁰. Після відставки він підтримав білогвардійський рух¹⁸¹, певний час був начальником штабу «Першої дивізії Південної армії», що почала створюватися у Харкові¹⁸². При П. Врангелі редагував газету «Военный голос»¹⁸³. Емігрував до Туреччини, а згодом – Югославії. Автор статей «Завдання розумного і честного Правительства на Україні» (1922)¹⁸⁴, «Южная армия (Краткій историческій очеркъ)» (1924)¹⁸⁵, спогадів – «Возмездіе (Причины русской катастрофы)» (Берлін, 1925).

Леонід Михайлович Турчанінов (1877–1928). Випускник Харківського Імператорського університету. Працював земським начальником, неодмінний членом Харківського губернського присутствія у селянських справах. Після Лютневої революції – керівник канцелярії губернського комісара¹⁸⁶. Заступник старости П. Залесського. Виконував обов'язки губернського старости 16 липня – 28 жовтня 1918 р.¹⁸⁷ 11 серпня в обіжнику повітовим старостам спробував врегулювати механізм їх взаємин з німецьким командуванням. 19 вересня у листі міністерству внутрішніх справ вважав дії німецьких підрозділів потенційно небезпечними для державного ладу на Харківщині¹⁸⁸. П. Шандрук, у серпні-листопаді 1918 р. службовець харківської комендатури згадував про німецькі та австрійські війська: «Їхнє ставлення до місцевого українського населення було жажливим. Німці примусили селян сплачувати натуральний податок і збирали його із жорстокістю, відряджали в села озброєні загони та страчували непокірних, руйнували цілі села та повертали землю великих садиб землевласникам і, нарешті, тисячами вагонів вивозили величезну кількість чорнозему до Німеччини. Все це викликало численні повстання та заворушення»¹⁸⁹. Л. Турчанінов виконував обов'язки заступника губернського старости С. Шидловського. Л. Турчанінова було арештовано у ніч на 17 листопада 1918 р. (за іншими даними – 18 листопада¹⁹⁰), коли 2 Запорізький полк усунув від влади гетьманську адміністрацію та командування 7-го Харківського корпусу¹⁹¹. Емігрував до Франції.

¹⁸⁰ Підлісний Д. В. Діяльність П. І. Заліського на посаді Харківського губернського старости (травень-липень 1918 року) // Інтелігенція і влада. Вип. 9. – Історія. – Одеса, 2007. – С. 231.

¹⁸¹ Донцов Дмитро Іванович Рік 1918, Київ: Документально-художнє видання / Упоряд.: К. Ю. Галушко. – К.: Темпора, 2002. – 208 с. – С. 98.

¹⁸² Тимошук О. В. Охоронний апарат Української Держави 1918 р. (квітень-грудень) / О. В. Тимошук – Харків: Вид-во Університету внутрішніх справ, 2000 – 464 с. – С. 336.

¹⁸³ Косик В. И. Письмо генерала П. И. Залесского. // Славяноведение. 1994. № 4. С. 111-113. С. 113.

¹⁸⁴ Залесський П. Завдання розумного і честного Правительства на Україні. // Хліборобська Україна. Відень, 1925. Книга п'ята. С. 261-278.

¹⁸⁵ Заліський П. Южная армия (Краткій историческій очеркъ) // Донская Летопись. 1924. № 3. С. 232-260.

¹⁸⁶ Штейфон Б. А. Харьковский Главный Центр Добровольческой армии. 1918 г. // Исторический вестник. М., 2019. Т. 27. С. 16-229. С. 94.; Голицын А. Д., кн. Воспоминания / Сост., подгот. текста, послесл., указатель имен А. К. Голицына. – М.: Русский путь, 2008. 608 с. С. 481, 600.

¹⁸⁷ Підлісний Д. В. Діяльність П. І. Заліського на посаді Харківського губернського старости (травень-липень 1918 року) // Інтелігенція і влада. Вип. 9. – Історія. – Одеса, 2007. – С. 232.; Въдомости Харьковщины. – 1918. - № 49. – 29 октября.

¹⁸⁸ Підлісний Д. В. Органи державної адміністрації гетьманату П. Скоропадського в системі установ виконавчої влади Харківської губернії: проблеми взаємовідносин. // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: Історичні науки. Кам'янець-Подільський, 2008. Т. 18. С. 335-342. С. 340.

¹⁸⁹ Шандрук Павло Сила доблесті / Передмова Р. Смаль-Стоцького. Пер. з англ. М. Б. Бурмістенко. К.: Вища школа, 1999. 240 с. С. 41.

¹⁹⁰ Белан Ю. Отечественная война украинского народа против немецких оккупантов в 1918 году. – К.: Издательство Киевского университета, 1960. – 332 с. – С. 258.

¹⁹¹ Тинченко Я. Українські збройні сили. Березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії). – К., 2009. – 480 с. – С. 288.; Голицын А. Д., кн. Воспоминания / Сост., подгот. текста, послесл., указатель имен А. К. Голицына. – М.: Русский путь, 2008. – 608 с. – С. 532-533.

Сергій Олександрович Шидловський (1864-1934). Випускник Псковського кадетського корпусу і Костянтинівського артилерійського училища. Служив в російській армії. Працював земським начальником у Самарській губернії, неодмінним членом Могильовського присутствія у селянських справах. Очільник дворянства Сенненського повіту Могильовської губернії¹⁹². Член партії «Октябристів». У 1907 р. обраний депутатом II Державної Думи. У 1907-1917 рр. працював на посадах віце-губернатора Могильовської, губернатора Воронежської, віце-губернатора Естляндської губерній, губернатора Ліфляндії. 3 липня 1918 р. за поданням Ф. Лизогуба призначений членом Ради Міністра внутрішніх справ Української Держави¹⁹³. Із 23 жовтня 1918 р. губернський староста Харківщини¹⁹⁴, де 24 жовтня було оголошено надзвичайний стан¹⁹⁵. Приступив до виконання своїх обов'язків 28 жовтня 1918 р.¹⁹⁶. 1 листопада 1918 р. звернувся до населення Харківщини з закликом формувати добровольчі дружини і закликав офіцерів 3 листопада прибути на Комерційну площу Харкові на збори під головуванням П. Зелесського¹⁹⁷. Згідно з рішеннями губернської ревізійної комісії за поданнями голови губернської адміністрації міністерством внутрішніх справ затверджено новий склад, зокрема, Харківської губернської земської управи¹⁹⁸. Був відсутнім у Харкові під час встановлення у місті влади Директорії УНР. Емігрував до Королівства сербів, хорватів і словенців (згодом – Югославія).

Херсонська губернія.

Семен Григорович Піщевич (1863–1945) народився у дворянській сім'ї вихідців із Сербії. Закінчив 2-у московську гімназію і Миколаївське кавалерійське училище. 1884-1892 рр. служив у російській армії¹⁹⁹. Володів маєтком в с. Троянка.²⁰⁰ Загалом, йому належало 629 десятин землі²⁰¹. У 1892-1903 рр. – земський начальник 7-ї ділянки Олександрійського повіту Херсонської губернії (нині – Кіровоградська область).²⁰² Обирався гласним Олександрійських повітових земських зборів, які представляв у губернських земських зборах. У 1903-1912, 1913-1917 рр. – голова Олександрійської повітової земської управи. Член міської думи Олександрівська²⁰³. Редагував газету «Известия Александрійского уездного земства» (1909-1916 рр.)²⁰⁴. У 1912 р. обраний

¹⁹² Боиович М. М. Члены Государственной думы (портреты и биографии) Второй созыв 1907-1912 г. М.: Типография т-ва И. Д. Сытина, 1907. 520 с. С. 183.

¹⁹³ ЦДАВОУ. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 81.

¹⁹⁴ Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах. Т. 1 / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. – К.: Темпора, 2015. – 790 с. – С. 748.

¹⁹⁵ Яневський Д. «Проект Україна», або Спроба П. Скоропадського. – К.: «Фоліо», 2010. – 284 с. – С. 251.

¹⁹⁶ Відомости Харьковщины. – 1918. - № 49. – 29 октября.

¹⁹⁷ Відомости Харьковщины. – 1918. - № 51. – 2 ноября.

¹⁹⁸ Підлісний Д. Діяльність владних структур гетьманату П. Скоропадського щодо оновлення складу міських і земських управ Харківської губернії // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Збірник наукових праць. Вип.. 10. – Х., 2007. – С. 145.

¹⁹⁹ Члены Государственной думы: портреты и биографии. Четвёртый созыв, 1912—1917 г. / сост. М. М. Боиовичь. — Москва: Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1913. – 456 с. – С. 385.

²⁰⁰ http://rodovoyegnezdo.narod.ru/Kherson/1901_Aleksandria.htm

²⁰¹ Милько В. Українське представництво в Державній думі Російської імперії (1906–1917). К.: Інститут історії України НАН України, 2016. 396 с. С. 375.

²⁰² Члены Государственной думы: портреты и биографии. Четвёртый созыв, 1912—1917 г. / сост. М. М. Боиовичь. — Москва: Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1913. – 456 с. – С. 385.

²⁰³ Харченко Т. О. Становлення місцевих органів виконавчої влади та самоврядування в Українській Державі (квітень-грудень 1918 р.). Дис. ... к. і. н. – Полтава, 2000. – 281 с. – С. 70.

²⁰⁴ Беляева Л. Н., Зиновьева М. К., Никифоров М. М. Библиография периодических изданий России. 1901-1916. Л., 1959. Т. 2. 716 с. С. 10.

депутатом Державної думи Російської імперії IV скликання. Належав до Групи центру. Працював у бюджетній комісії. У серпні 1913 р. відмовився від посади. Після Лютневої революції став Олександрійським повітовим комісаром Тимчасового уряду (до 5 травня). 9 травня 1918 р. призначений Херсонським губернським старостою. Хоча мав помірковані демократичні погляди, його діяльність відзначена протиукраїнською спрямованістю²⁰⁵. 30 травня у Херсоні було заборонено друкування української газети «Дніпро» за агітацію проти уряду²⁰⁶. 30 червня 1918 р. у Херсоні відкрився приватний пункт запису в армію А. Денікіна.²⁰⁷ Вінницька газета «Свободное слово» повідомляла про встановлення влади Директорії УНР в Херсоні 13 грудня: «Представники гетьманської влади втекли по Дніпру на пароплаві в бік Нікополя. Староста Піщевич взяв з собою з херсонських банків приблизно 10 млн. крб. Республіканською владою здійснені заходи щодо затримки старости...»²⁰⁸ За денікінського режиму був губернським уповноваженим у справах землеробства й землеустрою, у з вересня 1919 р. – очільником Херсонської губернської земської управи²⁰⁹. Емігрував до Франції²¹⁰.

Холмська губернія.

Олександр Філаретович Скоропис-Йолтуховський (1880-1946²¹¹) був родом із с. Старо-Христище Ольгопільського повіту Подільської губернії²¹²). Член Української студентської громади в Києві та Революційної української партії. Із січня 1905 р. – один із керівників Української соціал-демократичної спілки. У 1906 р. за участь у несанкціонованих виборчих зборах до II Державної Думи засланий до Сибіру, звідки втік за кордон. З 1908 р. жив в Австрії. Погляди О. Скоропис-Йолтуховського еволюціонували від соціалізму до консерватизму²¹³. Під час Першої світової війни – один із очільників Союзу визволення України. Із січня 1918 р. за дорученням Центральної Ради займався організацією військових частин з полонених українців у Німеччині та Австрії, сприяв формуванню дивізій «Сірожупанників» і «Синьожупанників», зокрема, у контакті з делегацією УНР на мирних переговорах у Бресті. З 1 березня 1918 р. обіймав посаду губернського комісара Холмщини та Підляшшя²¹⁴. За проханням Холмського губернського виконавчого комітету і підтримки

²⁰⁵ Голобородько В. Олександрієць Семен Піщевич: історичний портрет на зламі епох. // Між Бугом і Дніпром. Кропивницький, 2019. № 11. С. 128-128. С. 135.

²⁰⁶ Відродження. – 1918. - № 52. – 1 червня. – С. 3.

²⁰⁷ День за днем: хроніка подій революції на Херсонщині 1918 р. // 1918 рік <http://www.mycity.kherson.ua/journal/konstanty11/hr-podiy-1918.html>

²⁰⁸ Свободное Слово. – 1918. – № 9. – 18 декабря. – С. 2.

²⁰⁹ Діяльність земських установ на Херсонщині. 1865-1920: збірник документів. / уклад.: В. Лебідь (кер. проекту), О. Макієнко, І. Сінкевич, О. Шинкаренко; передмова та коментарі: О. Макієнко. Херсон: Айлант, 2015. 636 с. С. 517.

Мокієнко О. А. Земське самоврядування та гетьманська адміністрація на Херсонщині в 1918 р.: проблеми взаємовідносин. // «Минуле і сучасність: Таврія. Херсонщина. Каховка»: зб. матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної краєзнавчої конференції (14-15 вересня 2018 р.). Каховка-Херсон, 2018. С. 100-103. С. 102.

²¹⁰ Голобородько В. Олександрієць Семен Піщевич: історичний портрет на зламі епох. // Між Бугом і Дніпром. Кропивницький, 2019. № 11. С. 128-128. С. 136.

²¹¹ Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах. Т. 1 / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. – К.: Темпора, 2015. – 790 с. – С. 116.

²¹² Шпильова Л. М. «Podolica» Української Вільної Академії Наук у США // Роль краєзнавства у соціально-економічному і культурному розвитку регіону: матеріали III Міжнар. наук.-прак. конф. 10-12 жовт. 2012 р. – Вінниця, 2013. – С. 53-55. – С. 54.

²¹³ Ясь О. В. Скоропис-Йолтуховський О. Ф. // Енциклопедія історії України. К., 2012. Т. 9. С. 616-617.

²¹⁴ Назарук Ю. С. Адміністративно-управлінська діяльність Олександра Скорописа-Йолтуховського в Україні (1918-1919 рр.). // Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки: Матеріали

посла Німеччини, гетьман П. Скоропадський 8 червня 1918 р. залишив Скоропис-Йолтуховського на посаді голови адміністрації Холмщини.²¹⁵ Він один з небагатьох адміністраторів, кого заслуховували на засіданні Ради Міністрів (3 липня 1918 р.)²¹⁶. Управління старости знаходилося у Бресті. Тоді ж у Бресті перебувало «Оберкомандо Ост» - вище командування східним фронтом²¹⁷. «Німці допустили його до урядування, обмеживши, однак, його компетенцію справами економічної допомоги населенню і культурно-просвітними», згадував Д. Дорошенко²¹⁸. Допоміг в організації курсів українознавства,²¹⁹ був серед засновників «Просвіти» в Бресті у вересні 1918 р.²²⁰ 3 листопада 1918 р. обраний в Президію з'їзду «Просвіт» у Києві як заступник голови з'їзду²²¹. За спогадами В. Зінківського, О. Скоропис-Йолтуховський «був не дуже розумний, але фанатично віддана справі «звільнення України» людина, наскільки я міг судити, яка навіть не відчувала ненависті до Росії, котра виросла в рішучій і глибокій відчуженості від неї. З точки зору своєї України він вчиняв так само, як діяв Масарик зі своїми планами звільнення Чехії. ... »²²². Після проголошення П. Скоропадським федеративної грамоти, був єдиним зі старост, який не поголився із цим і 15 листопада подав у відставку, залишаючись на посаді до приїзду нового старости.²²³ У листопаді-грудні 1918 р. розпочав формування «Поліського Куреню» у Кобрині для оборони проти більшовицького наступу.²²⁴ На момент падіння гетьманату – Скоропис-Йолтуховський продовжував урядувати у Бресті²²⁵. Після зайняття польськими військами цих земель заарештований та інтернований до табору в Каліші²²⁶. З 1920 р. жив у Берліні, де брав участь у діяльності гетьманського руху, член Українського союзу хліборобів-державників. Співзасновник Управи Відділу Українського Червоного Хреста в Німеччині (1921), Українського наукового інституту (1926)²²⁷. Репресований радянською владою.

Чернігівська губернія.

Микола Петрович Савицький (1867-1941) народився у с. Ушівка

Всеукраїнської наукової конференції. Кам'янець-Подільський, 6-7 жовтня 2009 р. Кам'янець-Подільський, 2009. С. 292-294.

²¹⁵ Олесіюк Тиміш Соборна Україна. Наукові розвідки і спомини. Упорядкування та вступна стаття В. Сергійчука. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2004. – 640 с. – С. 605-609.; Назарук Ю. С. Адміністративно-управлінська діяльність Олександра Скорописа-Йолтуховського в Україні (1918-1919 рр.). // Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Кам'янець-Подільський, 6-7 жовтня 2009 р. Кам'янець-Подільський, 2009. С. 296.

²¹⁶ ЦДАВОУ. – Ф. 1064. Оп. 1. – Спр. 3. Журнали засідань Ради народних міністрів Української держави. - Арк. 58-58 зв.

²¹⁷ Дмитріюк В. Спомин з років 1918-1927. // Пастернак Є. Нарис історії Холмщини і Підляшшя. – Торонто-Вінніпег, 1989. – 466 с. С. 357-375. – С. 360.

²¹⁸ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920 рр.). К.: Темпора, 2007. – 632 с. С. 302.

²¹⁹ Дмитріюк В. Спомин з років 1918-1927. // Пастернак Є. Нарис історії Холмщини і Підляшшя. – Торонто-Вінніпег, 1989. – 466 с. С. 357-375. – С. 361.

²²⁰ Дмитріюк В. Спомин з років 1918-1927. // Пастернак Є. Нарис історії Холмщини і Підляшшя. – Торонто-Вінніпег, 1989. – 466 с. – С. 357-375. – С. 363.

²²¹ Життя Поділля. – 1918. – № 4. – 19 грудня. – С. 2.

²²² Протопресвітер Василій Зеньковський Пять месяцев у власти (15 тая – 19 октября 1918 г.). Воспоминания. Публикация текста и редакция М. А Колерова. – М.: Крутицкое патриаршее подворье, 1995. – 240 с. – С. 29-30.

²²³ Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ–Філадельфія, 1995. - С. 108.

²²⁴ Дмитріюк В. Спомин з років 1918-1927. // Пастернак Є. Нарис історії Холмщини і Підляшшя. – Торонто-Вінніпег, 1989. – 466 с. – С. 357-375. – С. 363.

²²⁵ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920 рр.). К.: Темпора, 2007. – 632 с. С. 391.

²²⁶ Качмар П. Скоропис-Йолтуховський О. Ф. // Довідник з історії України. – К., 2001. – Т. III.

²²⁷ Ясь О. В. Скоропис-Йолтуховський О. Ф. // Енциклопедія історії України. К., 2012. Т. 9. С. 617.

Кролевецького повіту Чернігівської губернії (нині – Сумська область) у дворянській сім'ї козацького походження. Володів у 1914 р. 340 десятинами землі в с. Ушівка, Подоловому та хуторі Тереховському. Закінчив Петровський Полтавський кадетський корпус (1884), III-є Олександрівське військове училище (1886). У 1886-1892 рр. служив у російській армії. Звільнений в запас у званні штабс-капітана. У 1892-1899 рр. в Кролевецькому повіті був земським гласним, земським начальником, предводителем дворянства, почесним мировим суддею. Як гласний Чернігівських губернських зборів у 1900 р. брав участь в обговоренні питання запровадження української мови у навчанні, клопотання про яке імперська влада відкинула.²²⁸ У 1899-1903 рр. у Речицькому повіті (нині – Гомельська область Білорусі) обіймав посади предводителя дворянства, голови у селянських справах і з військової повинності присутствій, почесного мирового судді, голови повітового суду. У 1903–1906 рр. – Гомельський повітовий предводитель дворянства. У 1906-1914 рр. – очолював Чернігівську губернську земську управу. Найбільше уваги приділяв розвитку медицини, освіти, шляхів сполучення. Відзначений урядовими нагородами. Був членом партії «Октябристів»²²⁹. У серпні 1914 р. обраний членом губернського комітету з організації допомоги хворим і пораненим воїнам. 1 вересня 1915 р. земством обраний членом Державної ради Російської імперії. 3 грудня 1915 р. виконував обов'язки «уповноваженого голови Особливої Наради з продовольчої справи». У квітні-жовтні 1917 р. – Головноначальствующий Архангельська і Біломорського району. У жовтні 1917 р. від групи «Позапартійних громадських діячів» балотувався до Всеросійських установчих зборів, але без успіху. Був гласним Чернігівської міської думи. Учасник з'їзду міст північної України 10-13 грудня 1917 р. в Києві, де обговорювалося питання про децентралізацію влади на користь органів самоврядування²³⁰. У березні 1918 р. обраний почесним мировим суддею. 18 травня 1918 р. приступив до виконання обов'язків губернського старости²³¹. П. Скоропадський згадував про його доволі ліберальні переконання²³². В. Вернадський у своєму щоденнику 24 червня 1918 р. записав, що в Київ приїхав М. Савицький в зв'язку з арештом Глухівської земської управи і «Тепер вирішиться питання про міністра внутрішніх справ»²³³. 28 червня 1918 р. уряд схвалив призначення М. Савицького товаришем (заступником) міністра внутрішніх справ.²³⁴ На цій посаді працював до 4 серпня²³⁵. 15 липня підписав правила про видачу державних позичок органам самоврядування²³⁶. У 1919 р. співпрацював з денікінським урядом, був в армії генерала П. Врангеля²³⁷. Емігрував у лютому 1920 р. до Туреччини²³⁸, згодом – до

²²⁸ Гуз А. Боротьба земських установ України за запровадження у початковій навчальній закладі української мови у другій половині XIX – на початку XX ст. // Університет. 2011. - № 5. – С. 63-69. – С. 65.

²²⁹ Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах. Т. 1 / Упоряд. Р. Піріг (керівник) та ін. – К.: Темпора, 2015. – 790 с. – С. 747.

²³⁰ ДАВіО, ф. Д. 230, оп. 1, спр. 1818, арк. 111-113 зв.

²³¹ Чернігівські губернські вісти. – 1918. - № 12. – 25 (12) мая.

²³² Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ–Філадельфія, 1995. С. 250.

²³³ Вернадський В. И. Дневники. 1917-1921. Октябрь 1917 – январь 1920. – К.: Наукова думка, 1994. – 272 с. – С. 110.

²³⁴ ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 3, арк. 52.

²³⁵ Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах. Т. 1 / Упоряд. Р. Піріг (керівник) та ін. – К.: Темпора, 2015. – 790 с. – С. 747.

²³⁶ ЦДАВО України, ф. 2199, оп. 1, спр. 123, арк. 12-12 зв.

²³⁷ Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах. Т. 1 / Упоряд. Р. Піріг (керівник) та ін. – К.: Темпора, 2015. – 790 с. – С. 747.

Чехословаччини²³⁹.

Микола Васильович Висоцький (1870-1921) народився у сім'ї поміщика с. Макіївки (нині Носівського району) на Чернігівщині. Після здобуття вищої освіти присвятив себе земській діяльності, у 1897-1914 рр. – голова Ніжинської повітової земської управи. Приділяв увагу впровадженню техніки у сільське господарство, розвитку високопродуктивного тваринництва повіту. Напередодні Першої світової війни – Ніжинський предводитель дворянства²⁴⁰, голова Ніжинського повітового благодійного комітету²⁴¹. Навесні 1918 р. – голова повітових земських зборів, очільник місцевого Союзу землевласників²⁴². Був членом президії з'їзду хліборобів 29 квітня 1918 р.²⁴³, старостою Ніжинського повіту²⁴⁴. Згодом, арештований радянською владою, М. Висоцький так пояснив свою діяльність: «Я прийшов на цю посаду, розуміючи, що влада Рад не утримається, що почалася влада іноземців при повній нашій дезорганізованості, й розуміючи, що навіть при наших обставинах не можна кидати Батьківщину, і по можливості зменшити тягар німецьких поборів і саме цим зупинити громадянську війну... Я прийшов на цю посаду, бажаючи зробити добро, і вірив в це. Моя віра була помилковою, і не моя вина в тім, що при існуванні громадянської війни, збудженню населення, при окупації німців, які ні з чим і ні з ким не рахувалися, при існуванні водночас цивільної влади та німецьких комендатур та їх збройних загонів на місцях, і при небажанні й безсиллі ... гетьманського уряду, при неможливості залучити до служби чесних та порядних людей, мені не вдалося зупинити війни і всіх жахів, які хочуть звалити на мене, як на старосту».²⁴⁵ 9 липня 1918 р. призначений Чернігівським губернським старостою. Свій вступ на цю посаду пояснював прагненням полегшити тягар окупації: «Керувався я... бажанням принести користь і вірив, що при існуванні своєї влади Україні буде можливість жити і зменшити гніт німецької окупації, і зупинити громадянське кровопролиття. Жодної газети я не забороняв, завжди захищав перед центральним урядом громадських діячів ... в представниках більшовизму ніколи не вбачав ворогів... при нагоді звільняв останніх»²⁴⁶. 24 листопада 1918 р. М. Висоцький був призначений наказом гетьмана Головноначальствуючим Чернігова і Чернігівської губернії з наданням прав, вказаних в статтях 18 і 19 правил про місцевостях,

²³⁸ Голицын А. Д., кн. Воспоминания / Сост., подгот. текста, послесл., указатель имен А. К. Голицына. – М.: Русский путь, 2008. – 608 с. – С. 532-533.

²³⁹ Сладек З. Русская и украинская эмиграция в Чехословакии. // Советское славяноведение. 1991. № 6. С. 31.

²⁴⁰ Смелянов В. Губернский староста // Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах / Чернігівська область. Книга перша. Упоряд.: О. Б. Коваленко, Р. Ю. Подкур, О. В. Лисенко, О. І. Железна. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2008. – 800 с. – С. 657-661.

²⁴¹ Безугла О. О. Діяльність Чернігівського губернського земства в складі Всеросійського земського союзу (1914-1918) // Історична наука: проблеми розвитку: Матеріали конференції. Всесвітня історія. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2002. – С. 6-10. – С. 7.

²⁴² Прудько В. Гетьманська влада і місцеве самоврядування на Ніжинщині (квітень-листопад 1918 р.). // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років. К., 2012. Вип. 8. С. 127-141. С. 128.

²⁴³ Голос Юга. – 1918. – 20 апреля (3 мая). № 73. – С. 2.

²⁴⁴ Прудько В. Гетьманська влада і місцеве самоврядування на Ніжинщині (квітень-листопад 1918 р.). // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років. К., 2012. Вип. 8. С. 127-141. С. 128.

²⁴⁵ Смелянов В. Губернский староста // Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах / Чернігівська область. Книга перша. Упоряд.: О. Б. Коваленко, Р. Ю. Подкур, О. В. Лисенко, О. І. Железна. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2008. – 800 с. – С. 657-661. – С. 657-658.

²⁴⁶ Смелянов В. Губернский староста // Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах / Чернігівська область. Книга перша. Упоряд.: О. Б. Коваленко, Р. Ю. Подкур, О. В. Лисенко, О. І. Железна. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2008. – 800 с. – С. 657-661. – С. 658.

оголошених на воєнному стані²⁴⁷. Підрозділи Директорії УНР зайняли Чернігів 10 грудня.²⁴⁸ У липні 1921 р. проживав у м. Анапа Краснодарського краю Росії. Репресований радянською владою²⁴⁹.

Зазначена тема потребує подальшого вивчення. Необхідно продовжити дослідження головних аспектів професійної кар'єри і соціального походження губернських старост Української Держави 1918 р., здійснити реконструкцію їх конкретної управлінської діяльності. Окремим перспективним напрямком відповідної діяльності науковців може бути підготовка документальних видань із цих питань.

²⁴⁷ Чернігівські губернські вісти. – 1918. - № 39. – 5 грудня.

²⁴⁸ Прудько В. Гетьманська влада і місцеве самоврядування на Ніжинщині (квітень-листопад 19189 р.). // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років. К., 2012. Вип. 8. С. 127-141. С. 140.

²⁴⁹ Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Чернігівська область. Чернігів: Десна Поліграф, 2011. Кн. 3. 600 с. С. 519.